

گزارشی از کنفرانس یورالکس ۹۴

این‌گرید می‌یر

کنفرانس یورالکس (Euralex) که به موضوع فرهنگ‌نویسی یا واژه‌نگاری (lexicography) اختصاص دارد هر دو سال یکبار در آمستردام برگزار می‌شود. این کنفرانس فرصت مغتنمی است برای دوستانان واژه‌نگاری که از سراسر دنیا دور هم جمع می‌شوند و با یکدیگر تبادل نظر می‌کنند. در نشست اخیر کنفرانس که در آن ۴۰۰ نفر شرکت کرده بودند، ۸۰ مقاله، طرح و گزارش کار در پنج موضوع کلی ارائه شد: معنی کلمه؛ معنی‌شناسی واژگانی؛ اصول ترکیب کلمات؛ طرح‌های جدید واژه‌نگاری؛ واژه‌نگاری نظری و تاریخی و استفاده از فرهنگ لغت. مقالات اصلی کنفرانس درباره دو موضوع اول بود و دو سخنران دعوت شده بودند که گزارشی از آخرین تحقیقات انجام شده درباره این دو موضوع ارائه دهند. سوانپول درباره معنی کلمه و آگریخ هید درباره اصول ترکیب کلمات سخنرانی کردند. قبل از شروع کنفرانس نیز سواتکینس (واژه‌نگار lexicographer) و آپرسیان (واژه‌شناس lexicologist) درباره معنی کلمه از دیدگاه تخصصی خود سخنرانی کردند. مهمترین بخش کنفرانس سخنرانی چارلز فیلمور در جلسه عمومی کنفرانس بود با عنوان «واژه‌نگاری و معناشناسی قوم‌شناختی». در این سخنرانی فیلمور از فرهنگی صحبت کرد که در آن معنای کلمه با ساختارهای ذهنی زیربنایی پیوند می‌یابد. در چنین فرهنگی واژگان یک زبان به مثابه «نمایه‌ای از فرهنگ مردم اهل آن زبان» است.

یورالکس فعالیتهای واژه‌نگاری در سال ۱۹۹۴ را چگونه ارزیابی کرد؟ به نظر من پنج مسأله اساسی زیر در زمینه واژه‌نگاری توجه شرکت‌کنندگان در کنفرانس را به خود جلب کرده بود:

۱- از نظریه چگونه می‌توان در کار عملی واژه‌نگاری کمک گرفت؟

سوانپول در سخنرانی خود گفت: «واژه‌نگاران سستی همیشه تصویری قالبی در مورد نظریه داشته‌اند. بنابه نظر آنها، نظریه پرداز کسی است که از ضرورتها و راه و رسم واژه‌نگاری هیچ اطلاعی ندارد. از طرف دیگر نظریه پردازان نیز معمولاً تصویری قالبی در مورد واژه‌نگار دارند. به نظر آنها واژه‌نگار کسی است که در خلأیی نظری کار می‌کند.» سوانپول در ادامه می‌افزاید: «اخیراً موارد متعددی پیش آمده که واژه‌نگاران و نظریه پردازان با یکدیگر همکاری پرثمر و سازنده‌ای داشته‌اند.» همین کنفرانس بهترین دلیل در اثبات گفته سوانپول است. در این کنفرانس نظریه پردازانی مانند ایگور ملچاک، فیلمور و پوستیوسکی مقالاتی در زمینه‌های نظری واژه‌نگاری قرائت کردند. علاوه بر آن، نظریه پردازان مقالات بسیاری ارائه کردند که به جنبه‌های نظری و عملی کار واژه‌نگاری مربوط می‌شد. در میان سخنرانان کمتر کسی بود که کارش صرفاً واژه‌نگاری باشد. در میان مقالات همچنین مقاله‌ای نبود که در آن نویسنده، از دیدگاه فرهنگ‌نویس، بحث کرده باشد که چگونه می‌توان از فلان نظریه در تألیف فلان نوع فرهنگ کمک گرفت. تنها مورد استثنا، مقالاتی بود که در زمینه طرح DELIS قرائت شد. هدف این طرح

تهیه مدخلها یا فهرست کلمات حسی (perception words) در چندین زبان است.

۲- آیا در واژگان زبان نوعی نظم می توان یافت؟

سالهاست که می شنوم دستور زبان نظام مند است و واژگان زبان فاقد نظام. در این کنفرانس چندین مقاله قرائت شد که هدف نویسندگان آنها یافتن نوعی نظم در واژگان زبان بود و از این نظر این مقالات برایم بسیار جالب بودند. برای مثال اتکینس در سخنرانی خود معنای پدیده ای به نام «چندمعنایی منظم» را مورد بحث قرار می دهد. او این پدیده را با کلمه dance توضیح می دهد. این کلمه در معانی و نقشهای زیر به کار می رود:

The orchestra played a dance.

۱- (در نقش اسم) موسیقی برای رقص. مثل

My husband hates to dance.

۲- (در نقش فعل - لازم) رقصیدن. مثل

He danced her across the room.

۳- (در نقش فعل - متعدی) با کسی رقصیدن. مثل

اتکینس می گوید که ویژگیهای این کلمه که موردی از پدیده چندمعنایی سه لایه است، بجز در مواردی استثنایی، در سایر کلمات هم نوع با dance یعنی tango و waltz نیز دیده می شود.

۳- از پیکره های زبانی (Corpus) موجود چگونه می توان به نحو احسن استفاده کرد؟

کنفرانس یورالکس، چنان که انتظار می رفت، این واقعیت را تأیید کرد که امروزه پیکره های زبانی که به وسیله کامپیوتر تولید می شود و در آن سیستم به کار می رود جزئی جداناپذیر از کار فرهنگ نویس است. با این حال، برخی از شرکت کنندگان در کنفرانس تعجب می کردند که برخی از فرهنگ نویسان هنوز بدرستی از فواید بالقوه پیکره های زبانی خبر ندارند. یک دلیل این بی خبری این است که ابزاری که به مدد آنها پیکره های زبانی را تحلیل می کنند هنوز چندان تکامل نیافته است. چندین مقاله در واقع گزارش طرحهای در دست اقدامی بود که هدف آنها ایجاد ابزاری کارآمد برای فرهنگ نگار است. برای مثال، موضوع یکی از مقالات نحوه استخراج نیمه خودکار اطلاعات معنایی از پیکره های زبانی بود. دلیل دیگر برای عدم استفاده از پیکره های زبانی این است که روشهای کارآمد برای این کار در دسترس نیست. مثلاً ما هنوز نمی توانیم گنجینه اطلاعاتی را که پیکره زبانی در اختیار ما می گذارد به چه طریق تعبیر کنیم و آنها را در مدخلهای فرهنگ بگنجانیم.

۴- از فرهنگهای لغت براستی چگونه استفاده می شود؟

هرچند فقط پنج مقاله درباره موضوع استفاده از فرهنگ لغت قرائت شد، این موضوع چندین بار در خلال کنفرانس مطرح شد. فرهنگ نویسان وقت زیادی صرف تألیف فرهنگ می کنند ولی دقت بسیار ناچیزی صرف تحقیق درباره نیازها و عادات استفاده کنندگان از فرهنگ می شود. این عدم توازن موجب ناخشنودی فرهنگ نویسان است. کسانی هم که درباره نیازها و عادات مخاطبان فرهنگ لغت نظر می دهند معمولاً نظرشان مبتنی بر تحقیق نیست. چنان که از مقالات قرائت شده در این زمینه برمی آید، در سالهای اخیر برخی از پژوهندگان با استفاده از روشهای تجربی در مورد نیازهای مخاطبان فرهنگهای مختلف تحقیقاتی کرده اند. برای مثال، موضوع سه مقاله کنفرانس از این قرار بود: (۱) زبان آموزان چگونه می توانند از فرهنگهای یک زبانه و دوزبانه استفاده کنند، (۲) رابطه میان فرهنگ و سابقه زبانی استفاده کنندگان فرهنگ و استفاده بهینه آنان از فرهنگ، (۳) مترجمان چگونه می توانند از فرهنگها و

پیکره‌های زبانی استفاده کنند.

۵- انواع جدید فرهنگ

بالاخره، شرکت کنندگان در کنفرانس علاقه زیادی به انواع جدید فرهنگ نشان دادند. یکی از این انواع ابتکاری فرهنگ The Longman Language Activator با زیر عنوان "The World's first production dictionary" بود. راندل و هام در مقاله‌ای برخی از ویژگیهای این فرهنگ را معرفی کردند. مقاله تاپلور و جان نیز به بحث درباره فرهنگهای الکترونیکی اختصاص داشت. ویژگیهای یک نوع جدید فرهنگ که ترکیبی از فرهنگ یک زبانه و دو زبانه است نیز توسط لوفر و ملامد مورد تحلیل قرار گرفت. شاید جالب‌ترین نظریه‌ای که مطرح شد نظریه فرهنگ الکترونیکی مرتبط با پیکره‌های بزرگ زبانی بود. انتقال فرهنگ جدید کویبلد (Cobuild) بر دیسک (CD-ROM) تحقق این نظریه در مقیاسی کوچک است. به طوری که در مقاله واراتولا آمده است: «پیکره زبانی وسیله‌ای برای غنی کردن و عمق بخشیدن به اطلاعات بافتی (Contextual) موجود در فرهنگهاست». و باز به نقل از واراتولا، «به کمک پیکره زبانی می‌توان اطلاعات عام و جدا از بافت را که معمولاً در فرهنگها پیدا می‌شود به اطلاعات خاص و بافتمند مورد نیاز استفاده کننده تبدیل کرد». برآستی اگر فرهنگهای آینده قرار است حد واسط فرهنگهای سنتی و پیکره‌های زبانی باشند، لازم است هم فرهنگ‌نویسان و هم استفاده‌کنندگان از فرهنگ در بسیاری از شیوه‌های کار خود تجدید نظر کنند. به طور خلاصه، کنفرانس یورالکس ۹۴ سؤالاتی را برانگیخت که بی‌تردید در یورالکس ۹۶ که قرار است در گوتنبرگ سوئد برگزار شود پاسخ خواهند یافت. اگر یورالکس ۹۴ و کنفرانسهای قبلی آن تاکنون نتایج مثبتی در بر داشته، باید با اشتیاق در انتظار یورالکس ۹۶ بود.